

Тетяна Миколаївна Фогель,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри технологічної та професійної освіти,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. О. Невського, 39, м. Одеса, Україна

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ В МІЖЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті аналізується важливість ролі особистості педагога у забезпеченні позашкільної освіти та обґрунтовується необхідність підготовки педагогічних працівників позашкільних навчально-виховних закладів до роботи в міжетнічному середовищі.

Ключові слова: позашкільна освіта, виховання, міжетнічне середовище, етнотолерантність, толерантність.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняна система позашкільної освіти базується на історично обумовлених традиціях навчання та виховання зростаючої особистості, створених представниками різних спільнот України та досвіді багатьох поколінь та відданими своїй справі педагогами-позашкільниками; суспільних і родинних цінностях, ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах. Вона реалізується позашкільними навчальними закладами, творчими дитячими та молодіжними організаціями й об'єднаннями за місцем проживання, різними організаціями та установами у вільний від навчання дитини в загальноосвітній школі час і ґрунтується на принципі добровільності вибору типів закладів і видів діяльності.

Позашкільна освіта вирішує питання емоційного, фізичного та інтелектуального розвитку особистості, формування її компетентностей. Водночас позашкільна освіта сприяє забезпеченню потреб особистості у творчій самореалізації, її соціалізації, включенню в суспільні відносини, входженню у широкий світ. Отже, проблема підготовки педагогічних працівників позашкільних навчально-виховних закладів є актуальною сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціокультурні умови розвитку нашої країни актуалізують питання виховання особистості. Так, у психолого-педагогічних працях таких науковців, як І. Д. Бех, О. В. Мельник, К. І. Чорна підкреслено актуальність виховання особистості, визначено концептуальні основи цього процесу, наголошено на необхідності формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Ідеї формування гуманістичних цінностей, національної самосвідомості особистості, національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу знайшли своє відображення у працях Т. М. Гавлітіна, А. В. Корнієнко, В. В. Лопатинської. Дослідження таких науковців, як Г. П. Пустовіт, В. В. Вербицький, О. В. Биковська, В. Є. Берека, Н. Ф. Харінко, Т. Д. Цвірова, Р. А. Науменко та ін., які присвячені обґрунтуванню теоретичних основ позаш-

кільної освіти, окремим аспектам навчально-виховної, соціально-педагогічної діяльності позашкільних навчально-виховних закладів та дослідженню теоретико-методичних основ позашкільної освіти в Україні [2].

Отже, виховні можливості позашкільної освіти є значними, що обумовлено специфічними особливостями цієї ланки освіти та підтверджено результатами наукових досліджень у цій сфері.

Мета статті – розглянути важливість ролі особистості педагога у забезпеченні позашкільної освіти та обґрунтувати необхідність підготовки педагогічних працівників позашкільних навчально-виховних закладів до роботи в міжетнічному середовищі.

Виклад основного матеріалу. У процесі підготовки педагогічних кадрів для роботи у закладах позашкільної освіти важливим є питання вимог до рис характеру педагога як вихователя. Згідно зі структурою педагогічної праці, найціннішими є риси гуманності або альтруїзму: доброта, співчутливість, чесність, щирість, привітність, толерантність, емпатія, володіння своїм психічним станом тощо

Складним є питання щодо показників толерантності, про вияв цієї якості в поведінці, спілкуванні, діяльності людини. На прикладі досліджень етнічної толерантності Н. Лебедевої визначено, що толерантність пов'язана з відсутністю негативного ставлення до іншої культури, а точніше – з наявністю позитивного образу іншої культури зі збереженням позитивного прийняття своєї власної [1].

У випадку етнічної толерантності мається на увазі не просто відсутність негативного, а скоріше за все, наявність позитивного образу іншої культури зі збереженням позитивного прийняття своєї власної. Підсумовуючи вищесказане, робимо висновок, що толерантність – це не просто пасивна терпимість, а й активна позиція всіх зацікавлених сторін, при одночасній відмові від нав'язування своєї точки зору однією зі сторін.

З огляду на вищезазначене, під толерантністю ми розуміємо готовність особистості до свідомих особистих дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми й групами людей, які мають різний світогляд, ціннісні орієнтири, стереотипи поведінки.

Отже, на основі аналізу наукових джерел та емпіричних досліджень з'ясовано, що емпатія – це проникнення в емоційний стан іншої людини, розуміння її емоцій, відчуттів та переживань. Етноемпатія визначена як здатність до ціннісного резонансу з почуттями іншої людини – представника певного етносу [3].

Значну роль емпатія відіграє у процесі міжкультурного та міжетнічного спілкування. Саме використання емпатії у спілкуванні допомагає знайти спільну мову та порозуміння. Людина, в якій добре розвинені емпатичні здібності, здатна краще зрозуміти культурні відмінності, розглядаючи комунікативну поведінку представників іншої культури.

Комунікабельність як риса характеру залежить від сформованості комунікативних умінь слухати та розуміти, що тісно пов'язано з емпатією. Емпатія сприяє зародженню та розвитку мотиву співробітництва, наявність якого є важливим для процесу навчання та спілкування.

Позашкільна освіта є цілеспрямованим процесом оволодіння систематизованими знаннями про культуру, природу, людину, суспільство [5].

Дуже часто незнання традиції та звичаїв різних етнічних спільнот, представники яких є в певному колективі, можуть стати причинами непорозуміння та інтолерантної поведінки. Для того, щоб уникнути міжетнічних конфліктів у колективі, причиною яких можуть стати саме ці обставини, було розроблено тренінг для вчителів «Ситуації культурного асимілятора» [4].

Учителям були запропоновані педагогічні ситуації та варіанти їх вирішення. Вони отримали завдання – обрати найкращий варіант для кожної ситуації.

Ситуації культурного асимілятора

Ситуація 1.

Згідно зі сценарієм шкільного вечора, за організацію якого відповідав 9 «А» клас, усім юнакам необхідно було переодягтися у жіночі костюми. На репетиції учень цього класу Руслан (чеченець за національністю) категорично відмовився брати участь у цій виставі. Однокласники почали вмовляти Руслана, говорили, що він їх підводить. Але Руслан стояв на своєму та пропонував виконати будь-яку іншу роботу з організації вечора. Школярі були обурені такою поведінкою Руслана, але класна керівниця зуміла вирішити цей конфлікт, пояснивши дітям поведінку Руслана.

Як ви вважаєте, яке пояснення вона знайшла?

1. Руслан боявся, що присутні на вечорі дівчата будуть з нього глузувати. 2. Руслан вважав, що чоловікам одягати жіночий одяг непристойно. 3. Руслан переживав, що жіноча сукня оголить його не дуже гарні ноги. 4. Руслан обрав привід, щоб не приймати участь у нецікавому для нього вечорі.

Ви обрали пояснення №1. Звичайно, Руслан міг подумати, що переодягання у жіноче вбрання може викликати кепкування з боку дівчат. Але його поведінка нічим би не відрізнялася від поведінки інших юнаків, оскільки у переодяганні мали брати участь усі

його однокласники. Тому Руслан не міг побоюватися кепкувань до себе особисто. Вам необхідно знайти більш точне пояснення.

Ви обрали пояснення №2. Це вірна відповідь. Руслан поведив себе відповідно до норм поведінки чоловіків, які виховали у нього з дитинства. Дійсно, у чеченській культурі переодягання чоловіків у жіночий одяг розглядається як абсолютно неприпустиме та таке, що принижує чоловічу гідність. Пояснення цьому можна знайти у сучасній чеченській культурі, в якій збереглися традиційні уявлення про гендерні ролі – зразки поведінки для чоловіків і жінок у професійній та сімейній діяльності. Згідно із цими уявленнями, чоловіки працюють поза домівкою та мають змогу піти туди, куди будуть вважати за потрібне, а жінки займаються вихованням дітей та домашніми справами. Відповідно до цього, хлопчиків учать добиватися свого, розраховувати на свої сили, бути незалежними, а дівчаток – бути відповідальними, терпеливими та слухняними. Унаслідок – чоловіки мають більш високий статус та домінують у суспільстві, а жінки їм підкорюються.

Ви обрали пояснення №3. Це пояснення є невірним. У ситуації вказується, що Руслан узагалі відмовився одягати жіночу сукню, тобто не міг знати чи будуть його ноги виглядати з-під неї. Вам необхідно знайти більш точне пояснення.

Ви обрали пояснення №4. Це невірна відповідь. Навпаки, у ситуації говориться про те, що Руслан був готовий виконати будь-яку іншу роботу з організації свята, крім участі у шоу з переодяганням. Знайдіть більш влучне пояснення.

Ситуація 2.

Сім'я Тахсурмана приїхала до Києва з Дагестану. Хлопчик продовжив своє навчання у восьмому класі, де його посадили за одну парту із українською дівчиною Марією. Марії сподобався Тахсурман: він не смикав її за косички, пригощав фруктами, ділився олівцями та гумками.

У класі, де навчалися Тахсурман і Марія, було прийнято прибирати кабінет парами учнів, які сидять за однією партою. Коли прийшла черга чергувати Марії та Тахсурманові, хлопчик швидко залишив школу, категорично відмовившись не тільки прибирати кабінет, але й навіть принести води для того, щоб помити підлогу.

Марія не могла зрозуміти, чому завжди такий ввічливий та уважний Тахсурман повів себе так негідно.

Як би ви пояснили Марії поведінку Тахсурмана? Оберіть відповідну відповідь: 1. Тахсурман був ледачим хлопчиком та не любив виконувати хатню роботу. 2. Тахсурман закохався у Машу, але не хотів демонструвати їй свої почуття. Навпаки, він хотів показати, що не збирається виконувати її вказівки. 3. Тахсурман поспішав на спортивний майданчик, де на нього чекали друзі. 4. У Дагестані Тахсурман не приймав участь у прибиранні шкільного класу.

Ви обрали пояснення №1. Це цілком можливе пояснення: багато підлітків не мають бажання витирати пил і мити підлогу. Але у ситуації не було вказа-

но, що Тахсурман – ледачий хлопчик. Зробіть інший вибір.

Ви обрали пояснення №2. Таке пояснення може бути вірним, оскільки підлітки часто проявляють свої почуття подібним шляхом. Але існує краще пояснення, яке вам необхідно знайти. У ситуації немає інформації про те, що Маша давала Тахсурманові вказівки та намагалася ним керувати.

Ви обрали пояснення № 3. Це навряд чи вірне пояснення, адже у ситуації не говориться про те, що на Тахсурмана чекали друзі, через що він з таким поспіхом залишив школу. Поверніться до ситуації та оберіть інше пояснення.

Ви обрали пояснення № 4. Це вірна відповідь. Так, дійсно, така поведінка в цій ситуації є типовою для чоловіків і хлопчиків, які належать до культур народів Дагестану. Там вважається, що приборати приміщення – це обов'язок жінок. Тому Тахсурман навіть не міг подумати, що він повинен приборати кабінет, і таке доручення сприйняв як образу своєї чоловічої гідності.

Ситуація 3.

У п'ятому класі готувалися до вистави. Роль лицаря виконував грузин Арсен. Коли під час дії Арсену необхідно було стати на одне коліно перед «своєю обраницею» Юлею, він категоричним тоном висловив протест і навіть відмовився від ролі, яку сам перед цим і обрав. Учителка Анна Петрівна була дуже здивована.

Як би ви пояснили її поведінку Арсена?

1. Арсен образився на вчительку, яка при всіх узяла під сумнів його артистичні дані. 2. Арсен хотів би, щоб його партнером була не Юля, а інша однокласниця. 3. У Арсена просто був поганий настрій. 4. Арсену здалося образливим стояти навколiшки перед дівчинкою.

Ви обрали пояснення № 1. Це невірна відповідь, тому що в тексті немає вказівки на критику артистичних здібностей Арсена з боку педагога. Поверніться до ситуації та зробіть інший вибір.

Ви обрали пояснення № 2. Це пояснення є невірним. Якщо б Арсен був проти Юлії як партнера, він висловив би своє незадоволення раніше. Вам необхідно знайти більш влучне пояснення.

Ви обрали пояснення № 3. Не можна виключити можливості, що Арсен був «не в гуморі». Але це дуже сумнівно, що через поганий настрій він відмовився від ролі, яку сам обрав. Знайдіть інше пояснення.

Ви обрали пояснення № 4. Це найкращий варіант відповіді. У культурі народів Північного Кавказу не прийнято прилюдно демонструвати свої почуття та виявляти знаки уваги жінці. А стояти навколiшках розглядається як приниження статусу чоловіка. Такі норми спілкування між чоловіками та жінками виховуються з дитинства, і Арсен стояння навколiшках перед дівчиною навіть на сцені розцінив як особисту образу.

Ситуація 4.

Сім'я Асанових переїхала з Криму до Києва, і Асіят (татарка за національністю) продовжила своє

навчання у 9-му класі місцевої школи. Директор школи, Олександр Іванович, завжди уважний до новеньких, зустрів Асіят уранці першого вересня у вестибюлі школи, підійшов до неї, обійняв за плечі і, зазирнувши в очі, поцікавився, як вона звикає до нових умов. Але Асіят відсахнулася від директора і, опустивши очі, відійшла від нього. Директор був здивований реакцією дівчинки.

Як би ви пояснили Олександрові Івановичу таку поведінку Асіят.

1. Асіят – сором'язлива дівчинка та боїться директора. 2. Асіят завжди таким чином поводить себе з чоловіками. 3. Асіят злякалася, що однокласники, побачивши таке дружнє відношення до неї директора, будуть вважати її «підлабузницею». 4. У Асіят були яскраво нафарбовані очі і вона не хотіла, щоб директор це помітив.

Ви обрали пояснення № 1. Цілком можливо, що Асіят сором'язлива, але серед варіантів пояснення її поведінки є інший, котрий частіше обирають представники татарської культури. Поверніться до ситуації та оберіть більш влучне пояснення.

Ви обрали пояснення № 2. Це вірна відповідь. Асіят поводи́ла себе відповідно до норм поведінки дівчини в татарській культурі, для яких є неприпустимою близька дистанція, дотики та контакт очей із особами протилежної статі. Загалом для кавказьких культур характерна більша дистанція під час спілкування, ніж для українців. Більш того, дистанція при спілкуванні збільшується не з незнайомцями, а зі знайомими, шанованими людьми, до числа яких і відносяться педагоги. Між слов'янськими та кавказькими культурами існують відмінності й у використанні жестів дотику (обіймів, поцілунків, поплескувань та прогладжувань): представники слов'янських культур частіше дотикаються один до іншого, ніж представники кавказької культури. В Інгушетії, де виховувалася Асіят, не прийнято, щоб чоловіки дивилися в очі жінкам, а жінки – чоловікам.

Ви обрали пояснення № 3. Це невірне пояснення. В ситуації говориться, що директор школи виявляв увагу до всіх новеньких, а не тільки до Асіят. Вам необхідно знайти більш влучне пояснення.

Ви обрали пояснення № 4. Це невірне пояснення. У ситуації немає ніяких указівок на те, що Асіят зловживала косметикою. Знайдіть кращу відповідь.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Україна є багатонаціональною й поліетнічною державою. Її територію населяють представники 51 національної групи. Поряд із українцями проживають люди понад 100 національностей. З одного боку, багатонаціональність і поліетнічність складу населення створює можливості для обміну набутими цінностями, з іншого – спричинює виникнення конфліктів на міжнаціональному ґрунті, що актуалізує питання підготовки педагогічних працівників позашкільних навчально-виховних закладів до роботи в міжетнічному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева Н. М. Теоретико-методологические основы исследования этнической идентичности и толерантности в поликультурных регионах России и СНГ / Н. М. Лебедева // Идентичность и толерантность. – М. : изд-во ин-та этнологии и антропологии РАН, 2001. – С. 10-35
2. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / В. В. Вербицький, О. В. Литовченко, Л. І. Ковбасенко та ін.; за ред. О. В. Литовченко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 192 с.
3. Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи. дис.

REFERENCES

1. Lebedeva, N. M. (2001). Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovaniya etnicheskoi identichnosti i tolerantnosti v polikulturnykh regionakh Rossii i SNG [Theoretical and methodological bases of research of ethnic identity and tolerance in multicultural regions of Russia and CIS]. *Identichnost i tolerantnost – Identity and tolerance*. (pp. 10-35). Moscow: Izdatelstvo instituta etnologii i antropologii RAN [in Russian].
2. Verbytskyi, V., Lytovchenko, A., Kovbasenko, L. (2012). *Optymizatsiia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu: kolektyvna monohrafiia [Optimization of the educational potential of out-of-school educational institutions: collective monograph]*. Kyiv: Pedagogichna Dumka [in Ukrainian].
3. Fogel, T. M. (2013). *Vychovannia kultury mizhetnichnykh stosunkiv pidlitkiv u protsesi pozaklasnoi roboty [Fostering the culture of interethnic relations of the*

... kan. ped. nauk : 13.00.07 / Фогель Тетяна Миколаївна. – Одеса. – 2013. – 286 с.

4. Фогель Т. М. Культура міжетнічних стосунків підлітків : сценарії позакласних заходів: навчально-методичний посібник. / Т. М. Фогель. – Одеса : видавець СПД Бровкін О. В. – 2013. – 122 с.

5. Фогель Т. М. Роль особистості педагога у забезпеченні позашкільної освіти як складової системи безперервної освіти України / Т. М. Фогель // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2015. – №2 – С. 188-193.

teenagers during out-of class work]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

4. Fogel, T. M. (2013). *Kultura mizhetnichnykh stosunkiv pidlitkiv: stsennarii pozaklasnykh zahodiv [Culture of interethnic relations of teenagers: scenarios of out-of-class activities]*. Odesa: Vydavets SPD Brovkin V. A. [in Ukrainian].

5. Fogel, T. M. (2015). *Rol osobystosti pedahoha u zabezpechenni pozashkilnoi osvity yak skladovoi systemy bezperervnoi osvity Ukrainy [The role of a teacher in providing out-of-school education as part of the continuous education system of Ukraine]*. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho: zbirnyk naukovykh prats –Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: Collected Works*, 2, 188-193. Odesa [in Ukrainian].

Татьяна Николаевна Фогель,

кандидат педагогических наук,

преподаватель кафедры технологического и профессионального образования,

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,

ул. А. Невского, 39, г. Одесса, Украина

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ К РАБОТЕ В МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

В статье рассматриваются вопросы внешкольного образования как целенаправленного процесса овладения систематизированными знаниями о культуре, природе, человеке, обществе. Сегодня отечественная система внешкольного образования базируется на исторически обусловленных традициях обучения и воспитания подрастающей личности, созданных представителями разных сообществ Украины с учетом опыта многих поколений педагогов-внешкольников; общественных и семейных ценностях, идеях, взглядах, убеждениях, идеалах. Она реализуется внешкольными учебными заведениями, творческими детскими и молодежными организациями и базируется на принципе добровольного выбора типа заведения и вида деятельности. Внешкольное образование решает вопросы эмоционального, физического и интеллектуального развития личности, формирования ее компетентностей. Одновременно внешкольное образование способствует обеспечению потребностей личности в творческой самореализации, социализации, включению в общественные отношения, вхождению в широкий мир. Таким образом, проблема подготовки педагогических кадров для внешкольных учебно-воспитательных заведений актуальна на сегодняшний день. В процессе подготовки педагогических кадров для работы в заведениях внешкольного образования важным вопросом являются требования к чертам характера педагога как воспитателя. Исходя из структуры педагогической работы, самыми ценными являются черты гуманности или альтруизма: доброта, умение сочувствовать, честность, искренность, приветливость, толерантность, эмпатия, умение владеть своим психологическим состоянием и т.д. Очень часто незнание традиций и обычаев разных этнических общностей, представители которых есть в данном

коллективе, могут стать причинами недоразумений и интолерантного поведения. Для того чтобы избежать межэтнических конфликтов в коллективе, причиной которых могут стать именно эти обстоятельства, для учителей был разработан тренинг «Ситуации культурного ассимилятора».

Ключевые слова: внешкольное образование, воспитание, межэтническая среда, этноэмпатия, толерантность.

Tetiana Fogel,

*(PhD) Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer,
Department of Technological and Professional Education,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
39, O. Nevskoho Str., Odesa, Ukraine*

TRAINING TEACHERS OF OUT-OF-SCHOOL INSTITUTIONS FOR WORKING IN INTER-ETHNIC ENVIRONMENT

The article deals with the issues of out-of-school education as a purposeful process of getting systematic knowledge about the culture, nature, people and society. Today, the native system of out-of-school education is based on historically determined traditions of training and education of younger generation created by representatives of different communities of Ukraine, and on the experience of many generations, on social and family values, ideas, attitudes, beliefs and ideals. It is implemented by out-of-school educational institutions, creative children's and youth organizations and associations, and is based on the principle of voluntary choice of the types of institutions and activities. Out-of-school education deals with the issues of emotional, physical and intellectual development of a person, development of his/her competences. At the same time the out-of-school education facilitates the ensuring of the individual needs in creative self-realization, socialization, involving in public relations, joining the wide world. Therefore, the problem of training of pedagogical workers of out-of-school educational institutions is relevant today. In the process of training teachers for working in out-of-school educational institutions the question of the requirements for personality traits of a teacher as an educator is important. In accordance with the structure of pedagogical work, traits of humanity are the most valuable. They are kindness, compassion, honesty, sincerity, tolerance, empathy, ability for controlling one's mental condition. Very often the ignorance of the traditions and customs of the various ethnic communities can cause some misunderstandings and intolerant behaviour. In order to avoid inter-ethnic conflicts in a group, the cause of which may be these circumstances, the training "The Situation of Cultural Assimilator" was developed for teachers.

Keywords: out-of-school education, upbringing, interethnic environment, ethnoempathy, tolerance.

Подано до редакції 13.07.2015

Рецензент: д. пед. н., проф. І. В. Бужина
